

*Piotr Dębowski, Józef Dukala, Piotr Wilniewicz, Maciej Kubicki,
Karolina Prochowska, Rafał Prochowski, Łukasz Maślikowski*

WYSTĘPOWANIE PLISZKI GÓRSKIEJ *MOTACILLA CINEREA* NA OBSZARZE WZGÓRZ OPOCZYŃSKICH ORAZ GARBU GIELNIEWSKIEGO

Piotr Dębowski, Józef Dukala, Piotr Wilniewicz, Maciej Kubicki, Karolina Prochowska, Rafał Prochowski, Łukasz Maślikowski. Occurrence of the Grey Wagtail *Motacilla cinerea* in the Opczyńskie Hills and Gielniowski Hump.

Abstract: In 2009-2013, the distribution and abundance of the breeding population of the Grey Wagtail *Motacilla cinerea* were examined in northern part of the Świętokrzyskie Mountains Region. A total of 306 km of rivers, streams and canals were surveyed in the mesoregions Opczyńskie Hills and Gielniowski Hump. The Grey Wagtail population was estimated at 28-35 pairs. Its density was dependent on habitat conditions along different sections of the rivers and streams. Most sites were located near constructions and objects of anthropogenic origin. The highest number of breeding pairs was recorded along the channels of Czarna Konecka, Młynkowska, Czysta, and Brzuśnia.

Key words: Grey Wagtail, Czarna Konecka, distribution and numbers, Świętokrzyskie Mountains Region.

Abstrakt: W latach 2009-2013 badano rozmieszczenie i liczebność populacji lęgowej pliszki górskiej *Motacilla cinerea* w północnej części Krainy Gór Świętokrzyskich. Kontrolami objęto 306 km rzek, strumieni, kanałów w mezoregionach Wzgórza Opczyńskie i Garb Gielniowski. Populację pliszki na badanym terenie oceniono na 28-35 par. Zagęszczenie było uzależnione od warunków siedliskowych na poszczególnych odcinkach rzek oraz strumieni. Większość stanowisk była zlokalizowana w pobliżu konstrukcji i obiektów pochodzenia antropogenicznego. Najwięcej par lęgowych wykryto wzdłuż koryt Czarnej Koneckiej, Młynkowskiej, Czystej oraz Brzuśni.

Pliszka górska *Motacilla cinerea* należy do rodziny pliszkowatych Motacillidae i jest jednym z czterech gatunków z rodzaju *Motacilla* gniazdującym na w Polsce. Rodzima populacja należy do podgatunku nominatywnego *cinerea* i w kraju swoim zasięgiem obejmuje dwa najważniejsze obszary: region Tatr i Sudetów wraz z pasem pogórzy oraz strefę pomorską (Alstrom i Mild 2003, Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Sikora *et al.* 2007). Krajowa populacja szacowana jest na co najmniej 5000-6000 par (Sikora *et al.* 2007), lecz ze względu na regularne wykazywanie nowych stanowisk w Małopolsce, na Warmii, czy Rostoczu, może być to liczebność zdecydowanie

zaniżona (Ledwoń *et al.* 2011). W Polsce Centralnej jednym z najważniejszych miejsc występowania pliszki górskiej jest Kraina Gór Świętokrzyskich. Jest to izolowana populacja, której pierwsze udokumentowane lęgi stwierdzono w latach 40 i 50-tych XX wieku, a areal gniazdowy ograniczał się głównie do masywu Gór Świętokrzyskich, gdzie populację oceniano na 6-7 par (Chmielewski *et al.* 2005).

Teren

Badania prowadzono w północnej części Krainy Gór Świętokrzyskich na obszarze 1975 km², na styku dwóch makroregionów: Wyżyny Przedborskiej oraz Wyżyny Kieleckiej. Swoim zasięgiem obejmowały one w całości mezoregiony Wzgórz Opoczyńskich i Garbu Gielniowskiego (Kondracki 1998). Kontrolami objęto rzeki i ciekę, oraz ich odcinki wchodzące w skład sieci hydrologicznej Czarnej Koneckiej, Drzewiczki oraz Kamiennej. Większość z nich były to rzeki typu nizinnego, które na pewnych odcinkach przybierały charakter podgórski z silnym nurtem. W wielu miejscach przepływały one przez tereny leśne tworząc zbiorowiska nadrzeczne z dominującą olszą czarną. Szerokość większości rzek była niewielka i wynosiła 2-5 m. Wyjątek stanowiła Czarna Konecka, której szerokość koryta poniżej miejscowości Sielpia Wielka dochodziła do 10-30 m. Brzegi rzek, cieków, strumieni w większości zachowały swój naturalny, nieuregulowany charakter i tylko w pobliżu urządzeń hydrotechnicznych lub mostów były one zabudowane płytami betonowymi.

Metodyka

W latach 2009-2013 skontrolowano łącznie 306 km rzek, kanałów i strumieni (tab.1). Najdłuższą z rzek, Czarną Konecką, w sezonach 2009-2010 penetrowano corocznie na odcinku Furmanów-Maleniec, a w 2011 całość koryta do ujścia do Pilicy. W ramach inwentaryzacji również trzykrotnie skontrolowano Czystą i Młynkowską. Dodatkowo na przełomie kwietnia i maja w 2009 roku dokonano objazdu samochodem większości urządzeń hydrotechnicznych. W poszczególnych sezonach stosowano również wybiórcze kontrole koryta rzeczne w pobliżu różnego typu przetamowań, ze szczególnym uwzględnieniem miejsc wcześniejszego występowania ptaków. Skontrolowano także systemy kanałów przy stawach rybnych w Pomorzanach (2010), Skrzyszowie (2011), Skórnicach (2012), Rudzie Malenieckiej (2009-2013) oraz Koliszwach (2009-2013) a także zaporę przy zbiornikach retencyjnych w Pile, Stąporkowie, Miedznej Murowanej, Bliżynie oraz Końskich. Szczególną uwagę poświęcano zalesionym odcinkom rzek o korzystnych dla gatunku warunkach siedliskowych oraz budowłom hydrotechnicznym w bezpośrednim sąsiedztwie koryta m.in. mostom, zaporom, tamom, jazom oraz innym obiektom powodującym spiętrzenie nurtu, tj. ostrogi rzeczne, naturalne przetamowania w wyniku działalności bobrów, zakola.

W każdym z sezonów badania z różnym nasileniem prowadzono od kwietnia do czerwca. Z reguły eksploracja rzeki opierała się na dwóch wizytach terenowych, z czego pierwszą kontrolę starano się przeprowadzić w kwietniu (przełom II i III

dekady), zaraz po przylocie z zimowisk, a drugą w III dekadzie maja lub I dekadzie czerwca w trakcie intensywnego karmienia piskląt. Nie ponawiano kontroli odcinków o nie kamienistym, piaszczystym dnie, o bardzo wolnym nurcie, a także bagiennych i odlesionych fragmentów rzek w krajobrazie otwartym. Do analizy wielkości populacji lęgowej przyjęto wszystkie obserwacje wskazujące na gniazdowanie ptaków w dogodnym siedlisku lęgowym. Kategorie lęgowości są zgodne z kryteriami atlasowymi zamieszczonymi m.in. w opracowaniach Chmielewskiego *et al.* 2005 i Sikory *et al.* 2007. Podobnie jak w opracowaniu Ledwonia *et al.* 2011 za maksymalną liczbę par przyjęto sumę stwierdzeń odpowiadających kategorii gniazdowania pewnego, prawdopodobnego i możliwego. Za minimalną liczbę stanowisk uznano sumę terytoriów pewnych oraz prawdopodobnych.

Wyniki i dyskusja

W trakcie 5 lat regularnych badań stwierdzono łącznie 28-35 par lęgowych. Głównym lęgowiskiem było koryto Czarnej Koneckiej, wzdłuż której odnotowano 13-15 par lęgowych. Ważnymi miejscami występowania pliszki górskiej były także doliny mniejszych rzek: Brzuśni, Młynkowskiej oraz Czystej, gdzie wykazano ten gatunek na 3-4 stanowiskach. Na uwagę zasługuje obserwacja 2 śpiewających samców w silnie zurbanizowanych granicach administracyjnych miasta Końskie. Zaobserwowano wyraźną tendencję do rokrocznego zasiedlania tych samych miejsc lęgowych co było związane z odpowiednimi „lokalnymi” warunkami siedliskowymi. Nad Czarną Konecką były to odcinki między Lelitkowem, a Nieklaniem Wielkim, Stąporkowem a Starą Wsią, Rudą Maleniecką a Jacentowem oraz Maleńcem i Kołocem. Na Młynkowskiej stałymi lęgowiskami było koryto rzeczne pomiędzy Starą Kuźnicą a Czystą, a nad Brzuśnią między Rozwadami i Drynią Rozwacką. Na tle tych faktów niezwykle jest wykazanie tylko 2 stanowisk na prawie 40 kilometrowym, w dużej mierze zalesionym odcinku Drzewiczki. Zagęszczenie par lęgowych na poszczególnych odcinkach rzek oscylowało w granicach 0,4 do 2,5 p/10 km (N = 9). Porównywalne zagęszczenia uzyskano dla Ziemi Lubuskiej – 1,2-2,5 p/10 km (N = 4) (Czechowski i Jędro 2009). Zdecydowanie wyższe wartości wskaźnika zagęszczenia (23,0-23,6 pary/10 km) uzyskano w optymalnych siedliskach górskich potoków na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego (Cichocki i Milczarek 2011).

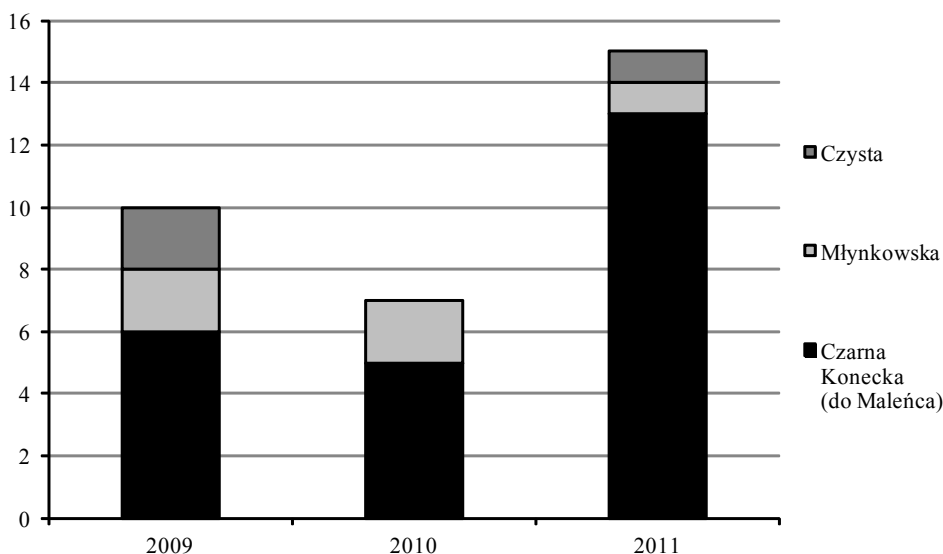
Pliszka górską zasiedlała wyłącznie odcinki rzeczne o kamienistym podłożu, w pobliżu budowli hydrotechnicznych (tamy, jazy, mosty, ostrogi), z odpowiednio bystrym prądem. W pobliżu takich miejsc tworzyły się właściwe warunki do gniazdowania i żerowania. Tylko w dwóch przypadkach pary ptaków wybierały odcinki rzeki, gdzie nurt został przyspieszony na skutek naturalnego przegrodzenia koryta rzecznego w wyniku obalenia się suchego pnia drzewa. Bardzo ważnym czynnikiem stymulującym występowanie pliszki górskiej była obecność lasu z dominującą olszą czarną.

Tab. 1. Wykaz stanowisk lęgowych, zagęszczenie na poszczególnych rzekach w latach 2009-2013

Table 1. Breeding sites and density of grey wagtails along different rivers in 2009-2013. (1) – River, (2) – Number of pairs, (3) – Minimum, (4) – Maximum, (5) – Surveyed river length, (6) – Density in pairs/10 km, (7) – Extent of river surveyed in mesoregion, (8) – Year, (9) – Whole river, (10) – River section within mesoregion, (11) – Unnamed streams and canals, (12) – Total

Rzeka (1)	Liczba par (2)		Skontrolowana długość rzeki (5)	Zagęszczenie (par/10 km) (6)	Zakres skontrolowanej rzeki w mezoregionach (7)	Rok badań (8)
	min (3)	max (4)				
Czarna Konecka	13	15	86	1,5-1,7	całość rzeki (9)	2009-2011
Czysta	3	4	12	1,5-2,5	całość rzeki (9)	2009-2011, 2013
Młynkowska	3	4	16	1,3-1,9	całość rzeki	2009-2011
Drzewiczka	1	2	40	0,3-0,5	fragment rzeki w granicach badanych mezoregionów (10)	2010
Plebanka	0	0	18	-	całość rzeki (9)	2010
Kozówka	0	0	11	-	fragment rzeki w granicach badanych mezoregionów (10)	2010
Gracuszna	0	0	7	-	całość rzeki (9)	2010
Kamienna	2	2	15	2,0	fragment rzeki w granicach badanych mezoregionów (10)	2011
Gielniowianka	1	1	9	0,9	fragment rzeki w granicach badanych mezoregionów (10)	2013
Opczynianka	0	0	14	-	całość rzeki (9)	2013
Brzuśnia	3	3	12	2,5	fragment w granicach badanych mezoregionów (10)	2013
Jabłonica	2	2	9	2,2	fragment w granicach badanych mezoregionów (10)	2013
Wąglanka	0	0	30	-	całość rzeki (9)	2013
Radomka	1	1	12	0,8	fragment w granicach badanych mezoregionów (10)	2010, 2013
beziimienne ciek i kanały (11)	0	1	15	-	fragment w granicach badanych mezoregionów (10)	2008-2013
Razem (12)	28	35	308			

W latach 2009-2011 na trzech wybranych odcinkach rzek powtórzono liczenia mające na celu określenie liczby par pliszki górskiej w poszczególnych sezonach (ryc.). Najwięcej stanowisk wykryto w sezonach 2009 oraz 2011, odpowiednio 10 i 14 par. W roku 2010 liczba obserwowanych par lęgowych była najniższa, co mogło być spowodowane wysokim stanem powodziowym wód w rzekach w okresie kwiecień-czerwiec. Mogło to w głównej mierze mieć decydujący wpływ na niższą liczbę par przystępujących do lęgów. W omawianym okresie dynamika liczby wykazanych par była zmienna lecz z wyraźną tendencją wzrostową. Mówią o tym niezaprzeczalnie fakty wykrycia kolejnych par lęgowych mogące świadczyć o wzroście liczebności populacji pliszki górskiej na omawianym obszarze. Intensywna penetracja w sezonach 2011-2013 pozwoliła na wykrycie nowych stanowisk w dolnym odcinku rzeki Czarnej Koneckiej (Machory, Siedlów, stawy Praga w pobliżu miejscowości Koliszowy) a także Kamiennej, Brzuśni, Jabłonicy, Gielniowianki oraz Czystej.

Ryc. Liczebność pliszki górskiej *Motacilla cinerea* na trzech wybranych odcinkach rzek w latach 2009-2011

Fig. Numbers of Grey Wagtails *Motacilla cinerea* along three selected river sections in 2009-2011

Najwcześniejsze obserwacje ptaków z okresu lęgowego z terenu Wzgórz Opoczyńskich oraz Garbu Gielniowskiego pochodzą z 2007 roku. Wtedy to potwierdzono pierwszy pewny przypadek gniazdowania w dolinie Młynkowskiej z okolic wsi Chełb, gdzie stwierdzono parę karmiącą podloty. Dodatkowo

13 VI 2007 na Drzewiczce w oddziale 129 stwierdzono zaniepokojonego ptaka (Wilniewczyc *et al.* 2007). Ponadto w tym samym sezonie widziano niepokojącą się parę przy moście w Czarnieckiej Górze nad Czarną Konecką (Fijewski Z., inf. ustna). W następnym 2008 roku wykazano kolejne stanowiska w górnym oraz środkowym odcinku Czarnej Koneckiej (Dębowski P., obs. własne, Maślikowski Ł., inf. ustna)

Niewątpliwie pliszka górska na obszarze Krainy Gór Świętokrzyskich będzie zajmować nowe stanowiska w odpowiednich środowiskach. Może to być związane z ekspansją populacji gatunku w kierunku, wschodnim oraz dobrą kondycją gatunku w Polsce (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Sikora *et al.* 2007, Ledwoń *et al.* 2009). Obraz rozmieszczenia gatunku w regionie świętokrzyskim jest niepełny, o czym mogą świadczyć kolejne stwierdzenia stanowisk lęgowych w pasmach Gór Świętokrzyskich oraz wzdłuż wielu koryt rzecznych po roku 2000 (Wilniewczyc *et al.* 2012, S. Chmielewski i C. Iwańczuk in. litt., A. Dukąła mat. niep., P. Dębowski mat. niep., P. Wilniewczyc mat. niep.).

Chcemy złożyć podziękowania na ręce Nadleśnictwa Barycz za udostępnienie danych z inwentaryzacji przyrodniczej z 2007 roku oraz osobom, które przekazały swoje obserwacje, a są to: Joanna Przybylska, Zbigniew Fijewski, Roman Maniarski, Waldemar Błoński, Andrzej Staśkowiak.

Literatura

- Alstrom P., Mild K. 2003. *Pipits and Wagtails Of Europe, Asia, and North America*. Helm. London.
- Cichocki W., Mielczarek P. 2011. *Rozmieszczenie i liczebność pluszcza Cinclus cinclus i pliszki górskiej Motacilla cinerea w Tatrzańskim Parku Narodowym w latach 2008-2009*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 67 (2): 137-146.
- Chmielewski S., Fijewski Z., Nawrocki P., Polak M., Sułek J., Tabor J., Wilniewczyc P. 2005. *Ptaki Krainy Gór Świętokrzyskich*. Bogucki Wyd. Nauk. Kielce-Poznań.
- Czechowski P., Jędro G. 2009. *Rozmieszczenie i liczebność populacji lęgowej pliszki górskiej Motacilla cinerea w województwie lubuskim*. Not. Orn. 50 (4): 304-309
- Kondracki, J. 1998. *Geografia regionalna Polski*. PWN. Warszawa.
- Ledwoń M., Król J., Mędrzak R., Mołdysz D., Barcik L., Dyduch M., Gacek S., Jagielko J., Jędrzejko A., Kruszyk R., Linert H., Procner B., Śniegoń M., Wojtoń T., Wiśniewski M., Wróbel J., Zontek I., Zontek C. 2009. *Liczebność i rozmieszczenie pluszcza Cinclus cinclus oraz pliszki górskiej Motacilla cinerea w zachodniej części Beskidów Zachodnich i Pogórza Zachodniobeskidzkiego*. Not. Orn. 50 (1): 9-20.
- Milczarek P, Sikora A. Pliszka górska. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985-2004*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe. Poznań. 338-339.

- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985-2004*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. *Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany*. PTPP „Pro Natura”. Wrocław.
- Wilniewicz P., Misiuna Ł., Dębowski P., Maniarski R., Kusiak P. 2007. *Inwentaryzacja zasobów leśnych Nadleśnictwa Barycz*. TBOP. Nadleśnictwo Barycz.
- Wilniewicz P., Kaczorowski G., Święciak T, Kmieciak P., Dudzik K., Maniarski R., Jainta K., Wężyk M, Wachecki M., Urbański M., Czajka D., Osicki T., Grzegorzczak P. 2012. *Ptaki lęgowe doliny górnej i środkowej Pilicy*. Naturalia 1: 3-42.

Adres do korespondencji:

Piotr Dębowski, ul. Piotrkowska 86, 26-200 Końskie, Modliszewice